

Ilona Wilk-Suwa*

**RECENZJA KSIĄŻKI POD REDAKCJĄ MAŁGORZATY
BOGUNI-BOROWSKIEJ, *FUNDAMENTY DOBREGO
SPOŁECZEŃSTWA. WARTOŚCI*, SPOŁECZNY INSTYTUT
WYDAWNICZY ZNAK, KRAKÓW 2015 (384 STRON)**

Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości to antologia pod redakcją Małgorzaty Boguni-Borowskiej, która stanowi zbiór rozważań uznanych polskich uczonych, w tym socjologów, antropologów, filozofów – na temat cnót społecznych.

Redaktorka recenzowanej książki jest socjolożką, kulturoznawczynią i medioznawczynią. Aktualnie zatrudniona jest stanowisku adiunkta w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jej zainteresowania naukowe oscylują wokół tematyki socjologii kultury i konsumpcji, mediów, procesów kulturowo-cywilizacyjnych i współczesnych teorii socjologicznych. Jest autorką oraz redaktorką wielu książek poświęconych tematyce socjologii codzienności, socjologii wizualnej, edukacji medialnej, kultury mediów. W jej dorobku znajduje się również kilkadziesiąt artykułów zamieszczonych w periodykach naukowych, a także rozdziałów książek. Jej dokonania to nie tylko książki i artykuły, również przekłady naukowe.

Najnowsza książka M. Boguni-Borowskiej pt. *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości* łączy w sobie zagadnienia związane z procesami kulturowo-cywilizacyjnymi z problematyką wartości, czyli klasycznego przedmiotu badań i refleksji filozoficznych. Autorzy poszczególnych rozdziałów patrzą na problem wartości poprzez pryzmat komponentów życia społecznego. Dzięki temu całość staje się cennym źródłem wiedzy dla wszystkich obserwatorów życia społecznego oraz podporą w pracy dydaktycznej dla wykładowców akademickich i nie tylko.

Problematyka wartości jest przedmiotem analiz wielu dyscyplin naukowych (Lewicka 2014), począwszy od filozofii i religii, przez ekonomię, rachunkowość i zarządzanie, po psychologię czy socjologię. Każda dziedzina ujmuje rzucone zagadnienie w sposób odmienny, kładąc nacisk na inne jego aspekty. Socjologia, jako nauka zajmująca się badaniem społeczeństwa, grup społecznych, życia społecznego człowieka oraz przeobrażeniami zachodzącymi w ich ramach,

* Mgr, Katedra Socjologii Kultury, Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43, 90-214 Łódź; e-mail: ilonawilk@interia.eu

a także regułami za nie odpowiadającymi (Giddens 2007: 27), w wartościach upatruje spoiwo, które odpowiada za kondycję jednostek, pojedynczych wspólnot i całego społeczeństwa (Stróżeński 1992: 60). Dotychczasowe publikacje socjologiczne podejmowały temat wartości z perspektywy ich teoretycznego i metodologicznego ugruntowania, internalizacji, zależności i roli (Misztal 1980; Matusewicz 1975). W recenzowanym opracowaniu naukowym pod redakcją Małgorzaty Boguni-Borowskiej problem wartości został poddany analizom socjologicznym, które miały udzielić odpowiedzi na szereg pytań postawionych w treści książki. Dotyczyły one:

- 1) stanu (konfiguracji) wartości w społeczeństwach, w tym:
 - wartości, na których opierają się wspólnoty (np. zaufanie),
 - wartości jako przedmiotu negocjacji (np. odpowiedzialności),
 - wartości jako struktury niezmiennej (np. przyzwoitości);
- 2) występowania zmian w obrębie przyjętych wartości:
 - rewolucja wartości,
 - pojawienie się antywartości;
- 3) wpływu zmian w zachodzącym systemie wartości na życie wspólnotowe:
 - wartości indywidualne,
 - wartości wspólnotowe (Bogunia-Borowska 2015:10).

Książkę poprzedza przedmowa pióra profesora Edmunda Wnuka-Lipińskiego. Po niej zaś następują – w kolejności: część wprowadzająca, zatytułowana *Życie w dobrym społeczeństwie. Wartości jako fundament dobrego społeczeństwa* autorstwa redaktorki tomu, a następnie artykuły w liczbie siedemnastu. W każdym z nich omówiona została inna cnota (wartość). Całość publikacji kończą podziękowania Małgorzaty Boguni-Borowskiej.

Autor wstępu dokonał prezentacji teoretycznych założeń pracy. E. Wnuk-Lipiński informuje o przyczynku do napisania omawianej pozycji, podkreślając potrzebę dyskusji nad stanem i kondycją społeczeństw, których jest się częścią. Redaktorka tomu w swoim tekście dokonuje operacjonalizacji pojęć stanowiących punkt wyjścia omawianej pracy naukowej (wspólnota i poszczególne wartości). Objasnia tytuł książki, tym samym sygnalizując ważność problematyki wartości w kontekście porządku społecznego – „Społeczeństwo nie istnieje bez wspólnoty. Nie istnieje także bez organizacji societatis. Relacja pomiędzy tymi dwoma wymiarami jest podstawą społecznego świata” (Bogunia-Borowska 2015: 20). Według autorki zmiany zachodzące w społeczeństwie, będące pochodną m.in. z procesów globalizacji, powodują szereg przeobrażeń w obrębie tożsamości zbiorowych (chodzi m.in. o chwiejności relacji między wspólnotą a wartościami). Podjęta przez autorów tekstów zamieszczonych w książce próba wskazania wartości fundamentalnych (ich propozycja) może być drogowskazem na ścieżce wiodącej do tworzenia dobrych i przyjaznych wspólnot. Jak jednak zaznacza E. Wnuk-Lipiński, nie było to założeniem opracowania, gdyż jest to przesłanie wręcz niemożliwe do realizacji. Celem recenzowanej publikacji naukowej było

określenie kanonu wartości społecznych i kulturowych odpowiadających za harmonijne stosunki międzyludzkie. Przy czym rzeczony wartości charakteryzują się niezmiennością i uniwersalnością. Do zbioru cnót społecznych, które według współautorów książki odpowiadają za stabilny ład społeczny, zaliczono: godność, lojalność, miłość, odpowiedzialność, pracowitość, prawość, przyjaźń, przyzwoitość, solidarność, sprawiedliwość, szacunek, uczciwość, wolność, wrażliwość, współpraca, zaufanie, życzliwość.

Przywołane powyżej przymioty społeczne analizowane były poprzez szereg odwołań do codziennych rytuałów, a także w kontekście wielkich zrywów i zmian. Konsekwentnie budowana harmonia w ramach zwyczajnych relacji jest elementem równie istotnym, jak społeczna organizacja wokół wielkiej idei, wielkiej sprawy. Jak nadmienia redaktorka książki, połączenie obu tych „wspólnot”/„typów” w jedno stanowi ogromne wyzwanie.

Opisywane i analizowane wartości ujmowane były pod różnym kątem. Za ramy uznano m.in. kontekst czasowy, przestrzenny i prawny. Ponadto przyjęto formę definicyjnej prezentacji każdej wartości wraz z przykładami, co znacząco wpłynęło na uwypuklenie znaczenia i ważność społeczną im przypisywaną. Podkreślić należy, iż nie brano pod uwagę tego, czy dana cnota ma charakter materialny, rzeczywisty bądź wyimaginowany (Boguni-Borowska 2015: 20 za: Szczepański 1980: 289).

Pierwszą z opisywanych w książce cech społecznych jest godność. Autor wywodu – Andrzej Kojder – przytacza koncepcje godności oraz cechy ją charakteryzujące. Kładzie przy tym nacisk na liczne powiązania tej cnoty społecznej z prawami człowieka, wyszczególniając jednocześnie przykłady zachowań świadczących o jej braku.

Kolejną przedstawianą wartością społeczną była lojalność. Autor tego rozdziału – Marek S. Szczepański ujął tę ideę w skali makro (cnót obywatelskich, prawa), jak i mikro (jednostka wobec samego siebie).

Cechy społeczne, takie jak miłość (opis autorstwa Aleksandry Jasińskiej-Kani) oraz przyjaźń (Andrzej Kojder) – mimo że analizowane rozłącznie – nawiązują do siebie nawzajem. W przypadku obu podkreślony został bliski stosunek między ludźmi wynikający z istnienia tych cnót oraz warunków ich występowania.

Pracowitość, w ujęciu Rocha Sulimy (określana również mianem etosu pracy), została zanalizowana przez pryzmat etyki protestanckiej. Autor przywołuje rozliczne formy pracowitości, takie jak: świadoma postawa, odmiana przymusu. Omawia także pracę jako kulturę oraz powołanie, potwierdzając tym samym obecność założeń protestantyzmu w opisie zagadnienia.

Prawość, opisana przez Andrzeja M. Świątkowskiego, nawiązuje do innej omawianej cnoty społecznej, tj. sprawiedliwości (charakterystyka Piotr Sztompka). Pierwsza (by móc w ogóle istnieć) wymaga zbudowania systemu społecznego opartego na tej drugiej. P. Sztompka przez sprawiedliwość rozumie element świadczący o zgodności bądź niezgodności systemu prawnego obowiązującego

w danym społeczeństwie. Jednocześnie zwraca uwagę na uniwersalizm i ponadczasowość tej idei.

Następna cnota, solidarność, rozważana przez Krzysztofa Frysztackiego w kontekście historycznym, jest zakorzeniona w ludzkich losach i funkcjonuje w odniesieniu do innej wartości społecznej, tj. zaufania. Tomasz Szendlak utożsamia zaufanie z zakładem między różnymi podmiotami. Zakładem, który bazuje na akcie oceny wiarygodności, osobowości (skłonności do obdarzania zaufaniem) i regułach kulturowych.

W części dotyczącej szacunku jako wartości, autor Piotr Sztompka zauważa, że cecha ta jest zależna od innych, a przede wszystkim „istotnych” innych. Uzależnienie jej od reguły wzajemności skutkuje tym, że szacunkiem jest się obdarzonym ze względu na coś, na pewne okoliczności, które autor wyszczególnia (m.in. indywidualne talenty, cechy biografii, dobre uczynki, cechy demograficzne, takie jak: wiek czy płeć, pozycja pełniona w grupie).

Inna cnota społeczna, również omówiona w recenzowanej publikacji, to przyzwoitość. Autorka tego rozdziału – Elżbieta Tarkowska – ujmuje ją z perspektywy dyspozycji, wymiaru osobowości człowieka, niezależnej od czasu, miejsca, kultury i społeczeństwa. Jako *egzemplum*, modelową „ilustrację” i desygnat rozważań natury teoretycznej E. Tarkowska przywołuje postać Władysława Bartoszewskiego (Tarkowska 2015: 206–208 za: Bartoszewski 1986, 2005, 2013).

Marek Ziółkowski, pisząc o współpracy, przytacza inne socjologiczne pojęcia, które opisują to zinternacjonalizowane działanie (interakcja, więź, solidarność). Podkreśla wielość elementów determinujących występowanie tej cnoty społecznej. Omawia także jej genezę.

Wartość, określana mianem odpowiedzialności (omówiona przez redaktorke tomu), służy regulacji systemu prawnego oraz moralnego, a także widzeniu świata. Ponadto jest pochodną faktu istnienia drugiego człowieka. Cnota ta, mimo że zależna od roli, miejsca zajmowanego w hierarchii społecznej, rozkłada się w czasie na przed czynem i po czynie.

Wrażliwość (autor rozdziału Marek Krajewski) ma charakter wieloznaczny. Rozkłada się niejako dwubiegunowo – jeden biegun to empatia, współczucie, niesprawiedliwość, zaś drugi – emocjonalna niestabilność, oderwanie od rzeczywistości, mrzonki.

Jako cnota dobro czyniąca (Ossowska 1985) przedstawiona została życzliwość (Beata Łaciak). Wartość ta, jak stwierdza autorka, jest cechą wyłącznie ludzką. Wchodzi w relacje z innymi atrybutami społecznymi, takimi jak: miłość, przyjaźń, prawość.

Ostatnie dwie cnoty omówione w publikacji to wolność (Marian Golka) i uczciwość (Edmund Wnuk-Lipiński, Barbarka Markowska). Pierwsza z wymienionych rozpatrywana jest z perspektywy problemu, który zależny jest od systemu prawnego. Druga zaś – uczciwość – nazwana została fundamentem innych cnot.

Podsumowując, zawartość tomu obejmującego łącznie 19 części (przedmowa, wprowadzenie, 17 tekstów na temat wartości fundamentalnych i podziękowanie) dzięki licznym odwołaniom się autorów poszczególnych rozdziałów publikacji do szeregu krajowych oraz zagranicznych prac naukowych, można uznać za wnikliwą i dogłębną analizę tematyki wartości jako komponentu życia społecznego. Znajomość publikacji tematycznych i okołotematycznych pozwoliła współautorom książki na dogłębne potraktowanie zagadnienia wartości, które *de facto* było już tematem rozważań uczonych starożytnych (m.in. Platona, Arystotelesa, Cycerona)¹. Autorzy poszczególnych części omawianej książki starali się lub dawali gotowe odpowiedzi na postawione pytania. Analizowali wpływ poszczególnych wartości na działania i istnienie jednostek we wspólnocie, funkcjonowanie wartości o charakterze zbiorowym i ich agitacji, jak również skutki braku poszczególnych cnót i występowania ich przeciwieństw (antywartości). Być może, gdyby autorzy pokusili się o przeprowadzenie własnych badań dotyczących wartości i zaprezentowali ich wyniki (najlepiej w formie tabelarycznej, wykresów czy diagramów), wybrane i omówione przez nich cnoty miałyby charakter bardziej obiektywny, a co za tym idzie – dobitniej uświadamiający. Niemniej jednak, podkreślenie w przedmowie faktu przedstawienia zestawu wartości jako propozycji można uznać za uzasadnienie braku studium badawczego. Ponadto, autorzy poszczególnych rozdziałów – chcąc potwierdzić swoje racje – powoływali się na badania zewnętrzne.

Książka zredagowana przez M. Bogunię-Borowską, jak zaznaczano na jej rewersie, jest pierwszą ściśle socjologiczną pozycją literaturową dostępną na rynku wydawniczym, traktującą o wartościach jako ogniwach życia społecznego. Wartości i wspólnota (pojęcia standardowo traktowane rozdzielnie, choć z zaznaczeniem współzależności) w recenzowanej pozycji stanowiły punkt główny – korelację podstawową, dzięki czemu podejście zaprezentowane przez Bogunię-Borowską można uznać za niekonwencjonalne. Ponadto, publikacja ta rzeczywiście stanowi jedną z nielicznych pozycji socjologicznych, która zajmuje się tematyką cnót społecznych.

Do watorów książki zaliczyć należy także pozycję zawodową zarówno redaktorki tomu, jak i autorów poszczególnych części. Uczestnictwo tylu wybitnych naukowców (A. Jasińska-Kania, P. Sztompka, M. Krajewski, M. S. Szczepański, A. Kojder, R. Sulima, B. Markowska, T. Szlendak, E. Wnuk-Lipiński, B. Łaciak, M. Gałka, K. Frysztacki, M. Ziółkowski, A. M. Świątkowski, E. Tarowska) w jednym projekcie stanowiło nie lada wyzwanie, które, jak widać, okazało się możliwe. Już ze względu na tę okoliczność należy uznać, iż redaktorka tomu osiągnęła duży sukces.

¹ Autorzy poszczególnych rozdziałów powoływali się w swoich wywodach m.in. na filozofów XV-wiecznych: Giovanni Pico della Mirandola, filozofów oświecenia – wiek XVIII – Immanuel Kanta, jak również na Johna Locke'a, Ericha Fromma, Leszka Kołakowskiego, Józefa Tischnera.

Godna uwagi jest również ogólna przejrzystość publikacji, zarówno pod względem wizualnym (oprawa wewnętrzna tudzież zewnętrzna – grafika okładek), treściowym, jak i językowym. Zaprezentowany w książce zbiór artykułów nie stwarza ryzyka niejasności nawet dla czytelnika niemającego powiązania ze światem nauki. Za brakujące ogniwo można uznać jedynie brak wyraźnego zakończenia/podsumowania, a więc rekapitulacji myśli i obserwacji.

Publikacja Małgorzaty Boguni-Borowskiej i współautorów zasługuje na szczególne uznanie i z całą pewnością polecenie lektury tej pozycji wydawniczej.

Bibliografia

- Bartoszewski W. (1986) *Wesień nadziei. Warto być przyzwoitym*, „Spotkania”, Lublin.
- Bartoszewski W. (2005) *Warto być przyzwoitym. Teksty osobiste i nieosobiste*, „W drodze”, Poznań.
- Bartoszewski W. (2013) *Mimo wszystko. W rozmowie z Michałem Komarem*, Dom Wydawniczy PWN-Agora, Warszawa.
- Bogunia-Borowska M. (red.) (2015), *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków.
- Giddens A. (2007), *Socjologia*, tłum. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 27.
- Lewicka H. (2014), *Wartości jako kluczowe pojęcie w dziedzinie nauk ekonomicznych*, „Społeczeństwo i Ekonomia”, nr 2, s. 65–67.
- Matusiewicz C. (1975), *Psychologia wartości*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Misztal M. (1980), *Problematyka wartości w socjologii*, PWN, Warszawa.
- Ossowska M. (1985), *Normy moralne*, PWN, Warszawa.
- Stróżewski W. (1992), *W kręgu wartości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków, s. 60.
- Szczepeński J. (1970/1980), *Sprawy ludzkie*, Czytelnik, Warszawa, s. 289.
- <http://www.socjologia.uj.edu.pl/institut/pracownicy/malgorzatabogunia-borowska> [dostęp 02.02.2016].